

daha sonraki dönemlerde de Hint milliyetçiliğinin bütün safhalarında etkin bir rol oynamıştır.

Bihâr eyaletinde Nalanda ilinin merkezi olan ve Bihâr veya Bihâr-ı Şerif adıyla anılan şehir, Ganj'ın kolu olan Paimar ırmağının doğu kıyısındadır ve XIII-XIV. yüzyıllarda müslümanların idaresindeki Bihâr bölgesinin merkezi olmuştur. Şehir nüfusu 151.343'tür (1981).

Bihâr bölgesinde bugüne ulaşmış en eski mimari eserler Bihâr-i Şerif'teki Melik İbrâhim Bayyû Türbesi (1353) ile Muhammed-i Sicistânî'nin türbesidir. Telhâra'daki Sengî Mescid ve İmâdpûr'da Bahtiyâr Halcî'ye ait olduğu söylenen türbe de bu ilk dönem mimari eserleri içinde yer alır. Bunları Mangîr'deki Şah Nâfe Türbesi (1497-1498), Hedef'teki Câmî-Mescid (Cuma Camii, XVI. yüzyıl) takip eder. Hilsa'da Şah Jamman Jati Türbesi (1543), Sassaram'da (Sehserâm) Hasan Sûr, Şîrşah Sûr ve Alâvel (Alîval) Han türbeleri, Chainpûr'da Bahtiyâr Han Türbesi, Rohtasgarh'ta kale içindeki Câmî-Mescid (1543) Süfîler dönemine ait önemli eserlerdir. Rohtasgarh'taki Habeş Han Camii ve Türbesi (1578) ile kısmen harap halde olan Sâkî Sultan Türbesi (1578), Bâbürlüler'in ilk zamanlarında yapılmakla birlikte bir önceki dönemin mimari özelliklerini yansıtır. Bâbürlü dönemi eserleri arasında Menîr'deki (Maner) Mahdûm Şah Devlet Türbesi ile Sengî Mescid, Champanagar'da Mahdûm Sâhib Türbesi (1622-1623), Rajmahal'de Seng-i Dalan Köşkü, Patna'da Şîrşah Camii, Medrese Camii (1630), Nevvâb Münîrüddevle Türbesi (1759), Mîr Eşref Camii (1773-1774), Nevvâb Heybet Camii (1748) ve Bagalpûr'da İbrâhim Hüseyin Han Türbesi en önemlileridir.

Bihâr'da Şîrşah Türbesi - Hindistan



BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûsü'l-a'lâm, II, 1413-1414; Muhammed Hamid Kureşî, *List of Ancient Monuments in Bihar and Orissa*, Calcutta 1931, s. 54-56, 139-141, 146-191, 197-202, 207-219; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 378; P. Brown, *Indian Architecture (Islamic Period)*, Bombay 1981, s. 84-87; S. Israel — B. Grewal, *India*, Germany 1985, s. 156-161; H. Goetz, "The Mausoleum of Sher Shah at Sasaram", *AI*, V/1 (1938), s. 97; Hasan Nishat Ansari, "Political History of Bihar Under the Khalgis (1290-1320)", *Journal of Bihar Research Society*, sy. 54 (1968), s. 255-277; S. M. Karimi, "Late Medieval Towns of Bihar Plain", a.e., sy. 56 (1970), s. 172-190; Z. A. Desai, "The Indo-Islamic Architecture of Bihar", *IC*, XLVI/1 (1972), s. 17-38; "Bihâr", *IA*, II, 604; J. Burton-Page, "Bihâr", *EI*² (İng.), I, 1209-1210; Syed Hasan Askari, "Bihar", *EI*, IV, 252-253.



ARİF NAIM

BİHÂRİ

(البهاری)

Muhibbullah b. Abdışekûr el-Bihârî
(ö. 1119/1707)

Hindistanlı Hanefî fakihî.

Hindistan'ın Bihâr eyaleti sınırları içinde bulunan Muhib Alipûr'a bağlı Kerâ köyünde doğdu. Babası Hz. Osman, annesi Hz. Ebû Bekir'in soyundan gelmektedir. Kutbüddin b. Abdülhalim es-Sihâlevî ve Kutbüddin el-Hüseynî eş-Şemsâbâdî gibi hocalardan ders aldı. Hanefî fıkhi ve mantık sahalarında üne kavuştu. Dekken'de görüştüğü ve üzerinde büyük bir tesir bıraktığı Evrengzîb tarafından önce Leknev, ardından Haydarâbâd kadılığına tayin edildi (1097/1685-86). Daha sonra kadılık görevinden alınıp Şah Âlem'in oğlu şehzade Refîu'l-kadr'in hocalığı ile görevlendirildi. Kâbil'e vali olarak tayin edilen Şah Âlem Bihârî'yi de yanında götürdü (1109/1697-98). Babası Evrengzîb'in ölümü üzerine Dekken'e dönen Şah Âlem, Fâzıl Han unvanını verdiği Bihârî'yi Hindistan başkademisi tayin etti (1118/1706-1707). Ancak Bihârî görevle başladıktan birkaç ay sonra vefat etti.

Eserleri. 1. *Müsellemu's-şubût*. Hanefî usûl-i fikhına dair bir eser olup 1109'da (1697-98) kaleme alınmıştır (Leknev 1263; Aligarh 1297; Aymara 1297; Delhi 1311; Kahire 1322, 1326). 2. *Süllemü'l-ʿulûm*. Mantıkla ilgili bir eserdir (Leknev 1290; Delhi 1322; Kazan 1906). Muhammed Mübârek b. Muhammed Dâim Edhemî Fârûkî'nin *el-Münhiyye* (Leknev 1265; Kanpûr 1298, 1309; Delhi 1300; Kazan 1887; Lahor 1309), Muhammed Mübîn el-Lek-

nevî'nin *Mir'âtü's-şurâh* (Leknev 1288, 1300, 1322; Kanpûr 1311, 1314), Muhammed Hasan el-Leknevî'nin *el-Akvâlû'l-erbaʿa* (Kanpûr 1286; Leknev 1326), Haydar Ali b. Hamdullah'ın *Tahrîrât*, Muhammed Ali el-Mübârekî el-Kanpûrî'nin *Mir'âcû'l-fühûm*, Muhammed Abdülbahâ'nın *İntâkû'l-mefhûm* (Delhi 1322) adlı eserleri başta olmak üzere pek çok şerh, hâşiye ve ta'likatı vardır. 3. *Risâle fî'l-muğâlelâtî'l-ʿâmmetî'l-vürûd*. Abdülhay el-Leknevî'nin *Muʿînü'l-gâʾi-şîn* adlı şerhiyle birlikte basılmıştır (Hind 1298). 4. *el-Cevherü'l-ferd*. Atomlarla ilgili bir risâledir (yazmaları için bk. *GAL*, II, 554; *Suppl.*, II, 624). Bunlardan başka kaynaklarda *Risâle fî işbâtı enne mezhebe'l-Hanefiyye ebʿad ʿaniʿr-reʾy min mezhebi's-Şâfiʿiyye* adlı bir eserinden de söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Siddık Hasan Han, *Ebcedü'l-ʿulûm*, Dimaşk 1978, III, 233-234; Serkis, *Muʿcem*, I, 595-596; II, 1963; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir*, VI, 250-252; Brockelmann, *GAL*, II, 554; *Suppl.*, II, 622-624; *İzâhu'l-meknûn*, I, 382; II, 23, 366, 481; *Hediyyetü'l-ʿarifîn*, II, 5; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, VI, 169; Kehhâle, *Muʿcemü'l-muʿellîfîn*, VIII, 179; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 577; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 378-379; C. Zeydan, *Âdâb*, II/3, s. 356; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâî, *ʿUlemâ ʿül-ʿArab ft şibhi'l-kâretî'l-Hindiyye*, Bağdad 1986, s. 517; Zübeyd Ahmed, *el-ʿAdâbü'l-ʿArabiyye*, s. 103-106, 152, 157-159, 167-169, 317-318, 383; M. Hidayet Hosayn, "Bihârî", *IA*, II, 604; A. S. Bazmee Ansari, "al-Bihârî", *EI*² (İng.), I, 1210; a.mlf., "el-Bihârî", *UDMİ*, V, 118.



RAHMİ YARAN

BİHÂRÜ'L-ENVÂR

(بحارالانوار)

Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin
(ö. 1110/1698 [?])
Şîî-İmâmî rivayetlerin
tamamını içine alacak tarzda
hazırladığı Arapça derleme eseri.

Tam adı *Bihârü'l-envârî'l-câmî ʿa li-düreri aḥbârî'l-eʾimmeti'l-eḥḥâr*'dir. Müellif bu eserden önce Eminüddin et-Tabersî'nin *el-İhticâc*'i, Şeyh Sadûk diye bilinen İbn Bâbeveyh el-Kummî'nin *el-Emâlî*, *el-Hişâl*, *ʿUyûnü'l-aḥbâr*, *ʿİlelû's-şerâʾiʿ*, *Meʿâni'l-aḥbâr* ve *et-Tevhîd*'i, Himyerî'nin *Ḳurbû'l-isnâd*'i, Ebû Caʿfer et-Tûsî'nin *Mecâlis*'i ve Ali b. İbrâhim el-Kummî'nin *Tefsîr*'indeki konuları esas alarak *Fihrisü muşannefâtî'l-aḥḥâb* adlı bir fihrist hazırladı. Daha sonra İmâmîyye'nin eserlerindeki bütün rivayetleri içine alacak bir kitap ha-

zırlamaya koyuldu. Bu işi gerçekleştirmek için Ni'metullah Cezâîrî ve Abdullah b. İsâ Efendi gibi bazı öğrencilerinden faydalandı. Nâdir bulunan eserleri temin etmekte Safevî hükümdarlarından Şah Süleyman ve Şah Sultan Hüseyin'den malî destek ve yakın ilgi gördü. Meclisî *Bihârü'l-envâr*'ı yirmi beş cilt olarak tasarladıysa da eser daha sonra yirmi altı cilde çıktı. Ancak müellif eserini tamamlayamadan vefat etti; XVI, XVII, XIX-XXI, XXIII-XXV. ciltler müsvedde halinde kaldı. Bu ciltleri öğrencisi Abdullah Efendi temize çekti, fakat orijinal nüshaları diğer âlimlere vermek istemedi. Abdullah Efendi'nin ölümünden sonra Nasrullah b. Hüseyin el-Hâîrî temize çekilmiş olan nüshaları istinsah etti. Bununla birlikte eser uzun zaman âlimler arasında istenen ölçüde tanınmadı. Nitekim Şîa'nın önde gelen âlimlerinden Yûsuf Bahrânî *Bihâr*'ın son on cildini ancak üç defa görebildiğini, Muhammed Bâkır Hansârî sadece altı cildini gördüğünü, Kentûrî ise XIV. cilt ile XIX. cildin ilk yarısını göremediğini belirtmiştir. Buna karşılık müellifin hayatında tamamlanan ilk ciltler daha çok tanınmış, hayranları ve talebeleri tarafından birçok defa istinsah edilerek yayılma imkânı bulmuş, ayrıca eser üzerinde bazı ilâve veya kısatma çalışmaları da yapılmıştır. Meclisî'nin çağdaşı Muhammed b. Hasan Hür el-Âmilî, 1096 (1685) yılında tamamladığı *İşbâtü'l-hüddât* adlı eserinde *Bihârü'l-envâr*'ın XIII. cildinden iktibaslar yapmış, ertesi yıl tamamladığı *Emelü'l-âmil*'de de (Necf 1385/1965) Meclisî'nin ilk projesine göre *Bihâr*'ın yirmi beş cilt tutacağını belirtmiştir (II, 248).

Meclisî *Bihârü'l-envâr*'ın mukaddimesinde, küçüklüğünden beri ilme büyük bir ilgi duyduğunu, uzun çalışma ve araştırmalardan sonra gerçek bilginin Allah'ın kitabında ve O'nun vahyinin açıklayıcıları olan imamların haberlerinde bulunduğu sonucuna vardığını, yaşadığı devirdeki birçok kimsenin aksine bütün çabalarını hakikatlerin temeli olan bu haberlerin araştırılmasına yönelttiğini belirtir. Çeşitli sebeplerden dolayı sonraki âlimlerin bilinen bazı eserlerin ötesine geçemediklerini ve eskiden yazılan kaynakların çoğunu tanımadıklarını ifade ettikten sonra arkadaşlarının da yardımıyla bilinmeyen kaynaklara ulaşmaya ve onlardaki bilgileri bir düzen içinde sunmaya çalıştığını kaydeder. Böylece

eserini, çeşitli konulardaki dağınık rivayetlerin bir araya toplanmasını ve herkesin bunları kolayca bularak faydalanmasını sağlama düşüncesiyle yazdığını anlatır.

Meclisî eserinde işlediği konulara genellikle ilgili âyetleri zikrederek başlar. Gerekli gördüğü yerlerde bazı müfessirlerin görüşlerini naklettikten sonra konuya dair bütün rivayetleri kaydeder. Eğer haberin tamamı bir başka yerde geçiyorsa bunu kısaca belirterek asıl yerine işarette bulunur.

Bihârü'l-envâr, Küleynî, İbn Bâbeveyh el-Kummî, Ebû Ca'fer et-Tûsî, İbn Şehrâşûb, Emînüddin et-Tabersî, Muhammed b. Mekki, Şerîf er-Radî ve Şerîf el-Murtazâ, Ali b. Müsâ b. Tâvûs el-Hasenî, İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, Muhammed b. Ali el-Kerâcîkî gibi tanınmış âlimler başta olmak üzere çok sayıda Şîî müellifin 400 civarındaki eserinden istifade edilerek hazırlanmıştır. Meclisî bunlardan başka Şîî olmayan müelliflerden Cevherî, Fîrûzâbâdî, Mutarrizî, Râgıb el-İsfahânî, İbn Fâris, İbn Düreyd ve Zemahşerî gibi âlimlerin lugat ve belâgatla ilgili kırka yakın eserini, Şîî nakillerin doğruluğunu ispat için de *Kütüb-i Sitte*'den başka Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, Ebû Ca'fer et-Taberî, İbn Kuteybe ve İzzeddin İbnü'l-Esir gibi yazarların tarihleri, Fahreddin er-Râzî'nin *Me-fâtîhu'l-gayy*'b, Zemahşerî, Beyzâvî ve Süyûtî'nin tefsirleri, Seyyid Şerîf el-Cür-cânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* ve Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Makâşid*'inin de dahil olduğu elliden fazla kaynağı kullanmıştır (*Bihârü'l-envâr*, I, 6-26). Meclisî ayrıca eserlerin müelliflerine nisbetini, istinsah tarihlerini, nüsha üzerinde tashih kaydı bulunup bulunmadığını araştırmış ve kaynak tenkidi konusunda önemli değerlendirmeler de yapmıştır (a.e., I, 26-46). Kullandığı eserler için düzenlediği işaret ve rumuzları da açıklayan müellif, hadislerin senedlerini mürsel olmayacak derecede kısalttığını belirtir; ayrıca râvilerin isim, lakap ve künyeleriyle ilgili kısaltmaları vererek (I, 46-62) eserini ana bölümlerine geçir.

Yirmi altı ciltten oluşan *Bihârü'l-envâr*'ın her cildinde farklı konular işlenir. I. cilt akıl, cehalet, ilmin ve âlimlerin faziletleri, haberlerin hüccet olması, haberlerden hüküm çıkarılması ve kıyasın iptali gibi konulardan ibaret olan kırk babdan oluşur. I. cilt II. ciltle birlikte 1248'-de (1832) Hindistan'da ve 1301'de (1884)

Tebriz'de basılmıştır. İlk Farsça tercümesinin Hint hükümdarlarından Ebû'l-Feth Muhammed Şah el-Hindî'nin oğlu Şehzade Muhammed Bülen Ahter için yapıldığı sanılmaktadır. Bu cildin *'Ay-nü'l-yakîn* adıyla Farsça başka bir tercümesi de yapılmıştır. II. cüfte tevhid ve esmâ-i hüsnâ konuları, Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen *Tevhîdü'l-mufaddal*'ın birinci kısmı, *er-Risâletü'l-İhlîlîciyye* ile şerhi ve bazı hutbeleriyle açıklamaları bulunmaktadır. Otuz bir babdan meydana gelen bu cilt *Câmi'u'l-ma'ârif* adıyla Farsça'ya çevrilmiştir. Elli dokuz babdan oluşan III. ciltte adl, meşîet, irade, kudret, kazâ, hidayet, idlâl, imtihan, misâk, tövbe, ölüm, berzah âlemi, kıyamet, şefaât, vesîle, cennet ve cehennem gibi kelâmî konulara yer verilir. IV. ciltte imamların mâsum oluşuna dair münazaralar ele alınır. Şeyh Müfid ve Şerîf el-Murtazâ gibi âlimlerin münazaralarını da kapsayan ve seksen üç babdan meydana gelen bu cilt Tebriz'de basılmıştır. V. cilt seksen üç babdan oluşur ve Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen peygamberlerin tarihini, peygamberlerin mâsum oluşlarını ve bu hususlarda yapılan çeşitli itirazlarla bunlara verilen cevapları ihtiva eder. VI. cilt yetmiş iki babdır. Bunlarda Hz. Peygamber'in hayatı, soyu, mucizeleri ve savaşlarından, Ashâbü'l-fil'den, Zemzem Kuyusu'nun kazılmasından, i'câzü'l-Kur'ân konularından, ayrıca Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer el-Gıfârî, Mikdâd b. Esved ve Ammâr b. Yâsir gibi sahâbilerden bahsedilir. Bu cilt 1323 (1906) yılında Tahran'da müstakil olarak basılmıştır. 150 babdan oluşan VII. ciltte imâmet, şartları, imamların ortak özellikleri, ilim ve faziletleriyle zürriyetlerinin üstünlükleri gibi konular Şeyh Müfid, Şerîf el-Murtazâ ve Tabersî'nin ilgili eserlerinden derlenmiştir. Müstakil olarak 1294'te (1877) Tebriz'de basılan eseri, Meclisî'nin kardeşi Âgâ Radî ihtisar etmiştir. Bu cildin, Âgâ Necfî el-İsfahânî'ye ait *Câmi'u'l-envâr* adını taşıyan bir başka ihtisarı da vardır. VIII. cilt altmış iki babdır. Bunlarda Hz. Peygamber'den sonraki fitneler, halifelerin sıretî, fetihler, Cemal, Sıffin ve Nehrevan savaşları, Muâviye b. Ebû Süfyan'ın Şam'daki durumu, Hz. Ali'nin bazı özellikleri ve kendisine nisbet edilen şiir ve eserlerle ilgili bilgiler yer alır. 1275 (1858-59) yılında Tebriz'de basılan ve Âgâ Radî tarafından Farsça'ya çevrilen bu cilt

din *Mecâri'l-enhâr* adlı bir başka Farsça tercümesi de vardır. 128 babdan oluşan IX. ciltte Hz. Ali'nin hayatına, babasına, yakın çevresine, on iki imamın imâmeti konusunda ileri sürülen naslara dair bilgilere yer verilir. Bu cilt 1297'de (1880) Tebriz'de basılmış ve Âgâ Radî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir. X. cilt elli babdan meydana gelir. Bu bablarda Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hayatları, faziletleri, menkıbeleri, çektikleri sıkıntılar ve Muhtâr es-Sekafî'nin faaliyetleri anlatılır. Tebriz'de ve daha başka yerlerde basılan eser, Mîr Muhammed Abbas ve Mirza Muhammed Ali el-Mâzenderânî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. Muhammed Hasan b. Abdullah el-Heşterûdî'nin *Miḥanü'l-ebâr* adlı Farsça tercümesi ise 1295'te (1878) Tahran'da neşredilmiştir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XX, 16). X. cilt Urduca'ya da çevrilerek üç cilt halinde yayımlanmıştır. Yirmi altı babdan ibaret olan XI. ciltte Hz. Hüseyin'den sonraki imamların hayatına, fazilet ve kerâmetlerine, mensuplarına ve nesillerinden gelen kimselerin biyografilerine dair bilgi yer alır. XII. ciltte, son imam Muhammed el-Mehdî el-Muntazar'dan önceki imamlardan Ali er-Rızâ, Muhammed et-Takî, Ali en-Nakî, Hasan el-Askerî ve bazı mensupları ile ilgili rivayetler nakledilerek otuz dokuz babda incelenir. XIII. cilt genel olarak mehdîye ayrılmış ve bu sebeple *Kitâbü'l-Ğaybe* diye adlandırılmıştır. Mehdînin doğumu, imâmeti, bununla ilgili naslar, gaybetinin sebebi, zuhûrunun âlâmetleri, çocukları, ric'ati ve mensuplarının hal tercümeleri otuz dört babda ele alınır. Bu cildin pek çok baskısı yapılmıştır. Üç ayrı Farsça tercümesinden biri adı bilinmeyen Hindistanlı bir âlime, ikincisi Mirza Ali Ekber el-Urûmî'ye, üçüncüsü de Hasan b. Muhammed Velî el-Urûmî'ye aittir. Son tercüme 1329'da (1911) Tahran'da basılmıştır. 210 babdan oluşan XIV. ciltte âlemin hudûsü, melek, cin, insan, hayvan, zaman, mekân, av, zebîha, yiyecek ve içecekler, Hz. Peygamber'in sağlığa ilgili hadisleri (tıbb-ı nebevî) ve İmam Ali er-Rızâ'nın *Ṭıbbü'r-Rızâ* (er-Risâletü'z-zehebiyye fî uşûli't-tıbb) adlı eseri ele alınır. Bu cilt Âgâ Necefî el-İsfahânî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir. XV. ciltte iman ve küfür konuları, müminlerin sıfatları ve faziletleri, Şîa'nın üstünlükleri, güzel ahlâk, kötü ahlâk ve insanın helâkine sebep olan fenalıklar 108

babda incelenir. XVI. cilt iki bölümden oluşur. Müellifin *Kitâbü'l-İşre* adıyla müstakil bir eser olarak XV. ciltten ayrıldığı birinci bölüm ana-baba, yakınlar ve kardeşler arasındaki muâşeretten bahsederek 108 babı ihtiva eder. 131 babdan meydana gelen ikinci bölümde âdâb, sünen, emirler, yasaklar, büyük günah, mâsiyet, elbise, süs, uyku ve benzeri konular yer alır. XVII. ciltte mevâiz, Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i kudsî, Hz. Peygamber'in ve mâsum imamların hikmetleri yetmiş üç babda işlenir. Bu cilt Allâme en-Nûrî'nin yazdığı *Me'âlimü'l-İber* adlı müstedrek* ile birlikte 1297 (1880) yılında Tebriz'de yayımlanmıştır. Temizlik ve namaza dair konulardan oluşan XVIII. cilt 221 babdır. Bu cilt, Şâzân b. Cebrâil'in *İzâḥatü'l-İlle* adlı risâlesini de ihtiva eder. XIX. cilt 261 babdan ibaret olup Kur'ân-ı Kerîm, özellikleri, ihtilâf ve tenâkuzdan berî oluşu, i'câz vecihleri, sûrelerin faziletleri, Hz. Ali'den gelen *et-Tefsîrû'n-Nu'mânî*, zikir, çeşitleri, duanın âdâbı, şartları, çeşitli hastalıklarda ve münâcâtlarda okunacak dualara da irdir. Zekât, sadaka, *humus**, oruç, itikâf konularına, ayrıca ramazan ve diğer aylarla ilgili dualara yer verilen XX. cilt 122 babdan oluşur. Seksen dört baba ayrılan XXI. ciltte hac, umre, cihad, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker gibi konular işlenir. XXII. cilt, on iki imam ve diğer Şîî şahsiyetlerin kabirlerinin veya şehid edildikleri yerlerin ziyaret âdâbı ve bunları ziyaret etmenin sevabı konularına dair olup altmış dört babdır. Bu cilt 1301'de (1884) Tebriz'de basılmıştır. 130 babdan ibaret olan XXIII. cilt akidlerle ilgilidir. XXIV. cilt kırk sekiz baba ayrılır ve şer'î hükümleri, bilhassa diyet bahsinin işler. Müellif hattıyla yazılmış asıl nüshası, Mirza Fazlullah b. Şeyhülislâm ez-Zencânî'nin kütüphanesinde bulunmaktadır. XXV. cilt seçkin Şîî âlim ve müelliflerinin icâzetlerini ihtiva eder (eserin çeşitli ciltlerinin baskıları ve tercümeleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Âgâ Büzürg-i Tahrânî, III, 16-17).

Biḥârü'l-envâr, 1000 yıllık Şîa rivayetlerinin hemen hepsini toplama gayretiyle yazıldığı için sahih haberler yanında bazı uydurma rivayetleri de ihtiva etmektedir. Mûsâ el-Müsevî'nin de belirttiği gibi eser özellikle Şîa'ya ait zengin bir kültür hazinesi olmasına rağmen, hem Şîa'ya hem de İslâm ümmetinin birliğine büyük zararı dokunan asılsız bir takım bilgilerle de doludur. Şîa imamları

rına nisbet edilen ve onları insan üstü niteliklere bürüten kerâmetlere ilişkin rivayetler bu türdendir. Ayrıca ilk üç halifeyi kötüleyen ve ümmetin çoğunluğunu rencide eden sözlerle yer vermesi de onun zararlı yönlerinden biri olarak kaydedilir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, III, 26; Mûsa el-Müsevî, s. 86-89). Bununla birlikte eser Şîa kültürünü öğrenmek isteyenlerin vazgeçemeyeceği bir kaynaktır. Nitekim Meclisî'den sonra pek çok Şîî âlim, eserlerine aldıkları haberlerin asıllarına ulaşmakta güçlük çektikleri için *Biḥârü'l-envâr*'dan nakillerde bulunmuşlardır.

Biḥârü'l-envâr ciltlerinin XIII. (XIX.) yüzyıl başlarından itibaren yapılan münferit baskılarından sonra bütün ciltleri ihtiva eden ilk taş baskısı Tahran ve Tebriz'de 1303-1315 (1885-1897) yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Mirza Muhammed Halîl tarafından hazırlanan bu baskının bütün masrafları o devrin iki zengin tâciri tarafından karşılanmış ve eserin nüshaları Şîî âlimlere ücretsiz olarak dağıtılmıştır. *Biḥârü'l-envâr* konusunda yapılan önemli çalışmalardan biri, Abbas b. Muhammed Rızâ el-Kum-mî'nin düzenlediği, *Biḥârü'l-envâr*'da bulunmayan rivayetleri de ihtiva eden *Sefînetü'l-Biḥâr* adlı indekstir. Ali b. İsmâil eş-Şahrûdî ise bu indeks üzerine yazdığı bir müstedrekle onun eksik taraflarını tamamlamaya çalışmıştır. *Biḥârü'l-envâr*'ın ikinci baskısı (eski baskıda VIII. cilde tekabül eden 29-34. ciltleri hariç) 110 cilt olarak 1376-1394 (1956-1974) yılları arasında Tahran'da yapılmış, bu baskı bazı tertip değişiklikleriyle Beyrut'ta tekrarlanmış (1403/1983).

BİBLİYOGRAFYA :

Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, I, XXVIII, XXXV-CX; Mirza Abdullâh Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ ve ḥuyâzü'l-fuzalâ* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, V, 39; İcâz Hüseyin Kentürî, *Keşfü'l-ḥucub*, Kalkuta 1330/1912, s. 76-81; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Kum 1390-92/1970-72, II, 79-84; Hacı Mirza Nûrî Tabersî, *el-Feyzü'l-kudsî* (*Biḥârü'l-envâr* içinde), CII, 37-44; Browne, *LHP*, IV, 359, 409, 417; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşântî's-Şî'a*, Necef 1936, III, 16-27; XX, 16; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 573; *A'yânü's-Şî'a*, IX, 182-183; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyân*, III, 494-501; Mûsâ el-Müsevî, *eş-Şî'a ve't-taḥḥîḥ* [baskı yeri yok], 1408/1988, s. 86-89; Etan Kohlberg, "Behâr al-Anwâr", *Elr.*, IV, 90-93; a.mlf., "Majlisî, al", *ER*, IX, 141-142; Abdül-Hadi Hairî, "Madjisi", *EI*² (İng.), V, 1086-1088; "Biḥârü'l-envâr", *DMF*, I, 388-390.

